

rég elmúlt dolgoknak is. A *harmadik* fejezet R. életét és műveinek rövid ismertetését nyújtja; egyes szakaszai: gyermekkor, R. és Mme de Warens, a párisi időszak, szakítás az encyklopédistákkal, szakítás Voltairrel, R. főművei s befolyásuk élete utolsó szakára. E fejezetben, bár nagyrészt közismeretű dolgokat mond el szerzőnk, de azokat ügyesen foglalja össze, mindenütt figyelembe veszi a legújabb vizsgálatok eredményét, a legújabban földerített adatokat is, szóval műve a Rousseau-irodalom teljes ismeretén alapúl.

A mű *negyedik* és legfontosabb fejezete (104—158. l.) R. philosophiáját tárgyalja. E fejezet négy szakaszra oszlik: R. főfogalmai és az ő gondolkodásának típusa, a vallásos problema, a politikai-sociális problema, s a paedagogiai problema. Rousseau gondolkodásának alaptípusa az absolut és relativ, vagyis a természet és a kultúra közti ellentét; életében is emez ellentétek közt (a relatiók s a szabad természet fia) hanyódik ide s oda; ugyanily ellentétet mutat jellemében egyfelől a lelkesedés, szagatottság, rajongás s másfelől az összefüggésre, rendszeres munkára törekvés. A természethez való visszatérés alatt azt érti, hogy az emberek térjenek vissza saját szíveikhez, vonúljanak vissza magukba, a helyett, hogy a külső relatiókban olvadnak föl — saját belsejökben keressék minden jószág és minden boldogság forrását. Ő nem akar a kultúra terén visszamenést, csak azt kívánja, hogy a kulturát ne siettessük. Ha egy kultúra az adott életföltételeknek valóban megfelel, ha olymódon juttatja az összes képességeket kifejlésre, hogy az élet összegyűjtött ereje alatta nem szenved, akkor az természetes. Főfogalmai az *önfentartási ösztön* (amour de soi) és a *relatiók*; a vallásos problema körében e két ellentétes fogalomnak megfelelőleg a vallásos érzés, és a dogma s kultusz, a politikai problema körében a nép összakarata és a tényleges államhatalom, a paedagogiai problema körében a természeti nevelés és az active föllépő nevelés áll egymással szemben. E fogalmak részletes fejtegetése képezi a negyedik fejezet tárgyát.

A szépen, könnyed, világos nyelven megírt művet Rousseau minden tisztelőjének ajánlhatjuk.

Rácz Lajos.

Az öntudat világa.

Thiele. Die Philosophie des Selbstbewusstseins. Systematische Grundlegung der Religionsphilosophie. Berlin (Skopnik) 1896. 509 lap. Ára 10 márka.

„A ki komolyan veszi az igazságot, azt sem az egyház hagyományos tiszteletreméltó tanainak külső hitvallása, sem pedig az ú. n. modern tudomány bölcsessége ki nem elégítheti“, mondja s e tekintetben utal a szerző az egyházi hagyománynak, mint hagyománynak tehetetlenségére a természettudománynak valóban tudományos és gyakorlati vívmányaival szemben. Szerző mélyen járó művének e tételét olvasva, szinte megütközünk

rajta s valami Comte-féle positivistikus irodalmi termékre gondolunk önkénytelenül.

Pedig szerző a sokat ócsárolt metaphysika híve. A szabad és öntevékeny személyiség metaphysikájának álláspontján áll, a mely szerint minden passivitással szemben a személyiség aktivitását, s a gondolkozást túlbecsülő intellectualismussal szemben a kedély- és akaratélet eredetiségét és önállóságát vitatja. Az egyéni szellem aktivitásáról, felelősségéről és szabadságáról szóló gondolatai Fichte bölcséletének életelevení szellemére emlékeztetik az olvasót. Örvedetes, hogy az idealismuskak Németországban oly szellemes és energikus képviselője van, mint Thiele, a ki nagy eruditióval, élesértelműséggel és következtetésséggel útasítja vissza azt az előítéletet, mintha a modern tudományosságnaak szükségképileg materialistikus világnézetten kellene alapúlnia.

Műve 3 részből áll. Az elsőben „az emberi lélek substantialitását“, a másodikban „az ember öntudatát“, s a harmadikban „a szabadság, isten s a halhatatlanság“ eszméit vitatja. Ennyiben joggal nevezhette művét „a vallásphilosophia rendszeres alapvetésének.“

Szerző maga mondja, hogy az öntudat philosophiája haladást jelez Kantnak transcendentális logikájáról a Hegel-féle gondolkozásnak rendszeres universalismusa felé, s az absztrakt gondolkozás iránti nagy hajlamánál fogva ugyancsak erősen vitatja az érzékfölötti problémák Kant által megtagadott közvetlen megismerését. Erős híve a philos. gondolkozás történeti kontinuitásának, s problémáinak tárgyalásánál történetkritikai alapon egy *Platon*, *Aristoteles*, *Plotin*, *Spinoza*, *Leibnitz*, *Kant*, *Fichte* és *Herbart* rendszeréhez is fordult segítségül. Legfőbb fogalma s egész műve megértésének a kulcsa azonban a *személyiség*, mely viszont az öntudat világára utal, úgy hogy az öntudat problémája az egész műnek állandó vezérgondolata.

Bevetető §§-aiban az öntudat világát vizsgálja az ó-korban, nevezetesen *Platon*, *Aristoteles* és *Plotin* rendszerében, azonban kimutatja, hogy egyedül *Kant* volt az, a ki az ismeret aprioristikus és érzékileg közvetített elemének szigorú megkülönböztetésével az egyéni tudat sajátos világát és alapvető jelentőségét derítette föl az egész vonalon.

Közelebbről a mű I. része (66—251. l.) a substantia fogalmának kifejlődéséről szól, a melyre „Der Satz vom Grunde“ vezet. Maguk a jelenségek általnak egy feltétlenre, a melyet az absolut önállóság és változhatatlanság attribútuma illet meg. Itt részletesen foglalkozik aztán a tudós szerző a testi és lelki substantiák világának megismertetésével.

A második és a harmadik rész Kant és Fichte philosophiája fonálán az ismeret és akarat világát ismerteti. Bennünket közelebbről a lélek lényegének meghatározása érdekel.

A mi ugyanis a lélek lényegét illeti, úgy az szerzőnk szerint „konkrét tudat“, „önmagát ismerő substantia“, vagyis „konkrét valami a testi substantiákkal szemben.“ Ez alapon „az összes lét ősalapja és

összfogama mint konkrét tudat a metaphysika elutasíthatlan és tudományosan beigazolt követelménye. „A lélek, mint Én, a tudás, az akarás s a substantiális lét azonossága.“ A léleknek lényege tehát az öntevékenység s a szabadság.

E metaphysikán épül föl szerző etikája. Komoly vallásos-erkölcsi alapon, mely egykori nagy elődjére: Kantra emlékeztet, a leghatározottabb ellentmondásban tudja és vallja magát a korszellemmel, a mely a materialismusban, pantheismusban és naturalismusban jut kifejezésre. Szilárdan vallja nevezetesen a személyes istenben s az erkölcsi szabadságban vetett hitet és Kanttal szemben vitatja: hogy az ismeret nemcsak a jelenség, hanem a lényeg világának megismerésére is terjed ki. Az istenismeret tehát úgy a vallásos hit, mint a tudományos gondolkodás tárgya, és hit és tudás között a legszorosabb összefüggés konstatálható. Ez alapon határozott állást foglal a kosmológiai bizonyíték mellett. A legmagasabb valóságú lény szükségképeniségéből annak reális létére következtet. Isten az az utolsó végalap, a melyből minden más substantia ered. Egyedül a lélek immateriális, tisztán öntevékeny szellemi lény. *Thiele philosophiája tehát a szabadság bölcselete*, s ellene van minden determinismusnak. A valódi szabadság ideálja egyúttal a jónak szükségképeniségével azonos. De a reális szabadság, mint a jó és rossz közötti megkülönböztetésnek a szabadsága.“ A helyes gondolkodás s a helyes akarás között „parallelismus“ vehető fel, s úgy az erkölcsi törvénynek, mint a gondolkodás törvényének „ein Sollen“ felel meg. Minden egyes erkölcsi törvény és követelményeinek forrása az isten iránt való szeretet. Ezekkel a gondolkodásokkal közelebbről műve 3-ik része foglalkozik behatóbban.

Mint látjuk, szerző Fichte gondolkörében mozog, csakhogy Fichtenél következetesebben viszi keresztül a maga gondolatait. Örvendünk rajta, hogy e metaphysikának Németországban olyan hivatott művelője akadt, mint Thiele, a jeles königsbergi philos. professor. És tényleg az életnek eme legfőbb kérdéseit és céljait nem nélkülözhetjük a tudományosság egyetlenegy ágában sem.

(Eperjes)

Dr. Szilávik Mátvás.

Különfélék.

A „Székely Nemzeti Múzeum“-ról.

Kevesen ismerik még a „Székely Nemzeti Múzeum“-ot, de a kik megtekintették, a székelyek történelmével foglalkozó tudósok, vagy a híresebb székely furdókra, Tusnádra, Málnásra, Előpatakra utazók, véletlenül ráakadtak, a legnagyobb elismeréssel nyilatkoztak gazdag gyűjteményeiről. Hogy szélesebb körben nem ismeretes, annak oka első sorban nyomasztó anyagi helyzete. Háromszék annyit áldozott culturalis czélokért,